

โครงการวิจัยเพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงแม่สอง

โครงการขยายผลโครงการหลวงแม่สอง ตำบลแม่สอง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาชนเผ่าปาเกอญอ ดำรงชีพโดยการทำการเกษตร และหาของป่า พืชหลัก คือข้าวไร่ และข้าวนา สำหรับบริโภคในครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่ผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะยากจนไม่มีอาชีพที่สร้างรายได้ ประกอบพื้นที่อยู่ห่างไกล เส้นทางคมนาคมไม่สะดวกโดยเฉพาะในฤดูฝน จะมีปัญหาในเรื่องการเดินทางเพื่อติดต่อด้านต่างๆ จากภายนอก โดยเฉพาะการเดินทางเมื่อเจ็บป่วย จำเป็นต้องเข้าไปรักษาที่สถานอนามัยหรือโรงพยาบาลซึ่งอยู่ไกลทำให้การเดินทางเป็นไปอย่างยากลำบาก คนในชุมชนจึงต้องรักษาโรคเมื่อเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน โดยใช้ฐานความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรบรรพบุรุษ แต่ผู้รู้ส่วนใหญ่มีอายุมาก ไม่มีการรวบรวมองค์ความรู้ไว้เป็นเอกสารชัดเจน ประกอบกับคนรุ่นหลังน้อยคนจะสนใจสืบทอดและเรียนรู้ ตลอดจนการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

จากปัญหาดังกล่าวสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง จึงจัดทำโครงการวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและรายได้ และลดพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยการนำองค์ความรู้ต่างๆ อาทิเช่น การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินและจัดการธาตุอาหารพืช การวิจัยฟื้นฟูแหล่งอาหาร (Food bank) และความหลากหลายทางชีวภาพ (พืชอาหาร สมุนไพร และเห็ดในท้องถิ่น) และเพื่อให้ชุมชนมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค มีแหล่งแหล่งอาหารและยาสมุนไพร ในชุมชน โดยผ่านกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ “องค์กรชุมชน” ให้มีการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองทั้งทางด้านอาหาร การรักษาพยาบาลเบื้องต้น ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และยังเป็น การฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในชุมชนอย่างยั่งยืน สรุปผลการดำเนินงาน ดังนี้

1. การวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่เพื่อการวิจัยและพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย พบว่า บ้านวะโดโกรมีปัญหารองข้าวไม่พอกินในบางครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่ ผลิตข้าว/ไร่ต่ำ ผลิตเฉลี่ย 290 กิโลกรัม/ไร่ และมีปัญหาการสูญหายของพืชอาหารและสมุนไพรในท้องถิ่นบางชนิด

2. การจัดการธาตุอาหารพืชเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว พบว่า ผลผลิตข้าวนาเพิ่มขึ้นจาก 487 กิโลกรัม/ไร่ เป็น 604 กิโลกรัม/ไร่ (เพิ่มขึ้น 24 เปอร์เซ็นต์) นอกจากนี้ยังมีการทดสอบการผลิตเมล็ดข้าวนาโดยระบบการปลูกข้าวต้นเดียว ร่วมกับเกษตรกร 5 ราย ผลิตเฉลี่ย 550 กิโลกรัม/ไร่

3. การศึกษารวบรวม อนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ ได้องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นของชุมชน 65 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 37 ชนิด พืชสมุนไพร 23 ชนิด อื่นๆ 5 ชนิด นอกจากนี้ การสำรวจความหลากหลายและข้อมูลการใช้ประโยชน์ของเห็ดในชุมชน พบเห็ดท้องถิ่น 71 ชนิด ส่วนพืชสมุนไพร ได้สนับสนุนการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรที่ชุมชนใช้ดูแลสุขภาพเบื้องต้น 10 ชนิด ได้แก่ ราชะ ยาช่วยให้อ้วน รวงจืดดอกแดง ตองงุม ซิคิลิ ตะบะ โปเนอ ป่าโล เจียวกู่หลาน บอระเพ็ดเหลือง และช็อกอะ

4. การสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น ชุมชนแม่สองมีการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์ 139 ชนิด แบ่งตามการใช้ประโยชน์ได้เป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ พืชอาหาร 62 ชนิด พืชสมุนไพร 78 ชนิด พืชเศรษฐกิจ 4 ชนิด พืชทำวัสดุ 15 ชนิด และพืชที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ อีก 2 ชนิด ทั้งนี้มีพืชสมุนไพรจำนวน 22 ชนิดที่น่าสนใจ สามารถส่งเสริมให้มีการปลูกเพื่อใช้ในชุมชนเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน และเสริมสร้างรายได้ให้กับชุมชน ส่วนผลการศึกษาความหลากหลายของพื้นที่ป่าพบว่ามีความหลากหลาย (H) เฉลี่ยของไม้ลำต้นเท่ากับ 2.48 โดยพืชที่มีค่า IVI สูงได้แก่

มันปู (*Glochidion wallichianum* Mull. Arg.) น้ำผึ้งขาว (*Aporosa octandra* (Buch.-Ham. ex D. Don) Vickery var. *yunnaensis*) ก่อ (*Lithocarpus* sp.) มะคำดีควาย (*Sapindus rarak* DC.) ก่อเตี้ย (*Castanopsis acuminatissima* (Blume) A. DC.) ทะโล้ (*Schima wallichii* (DC.) Korth.)

5. กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนในการจัดทำธนาคารข้าว ได้นำสมาชิกในกลุ่มธนาคารข้าว เข้าศึกษาดูงานเกี่ยวกับการบริหารธนาคารข้าว ณ ธนาคารข้าวพระราชทานแห่งแรกของประเทศไทย พื้นที่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะเรียง ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้ ศึกษาวิธีการบริหารธนาคารข้าวโดยชุมชน และสามารถนำมาปรับใช้ในการบริหารจัดการกลุ่มของตนเองได้

6. การศึกษาชุมชนต้นแบบด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ ชุมชนต้นแบบ คือ บ้านหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่คนในชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่กับป่า พืชพรรณทุกชนิดล้วนเป็นสมุนไพร ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรคือสิ่งที่ต้องสืบทอดต่อคนรุ่นหลัง และการพัฒนารูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อเข้าถึงง่าย ใช้สะดวกจะทำให้มีการใช้สมุนไพรเพิ่มขึ้น โดยมีแผนพัฒนาพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงสองดงนี้ จัดตั้งกลุ่มสมุนไพรเพื่อสร้างคุณค่าและความตระหนักของชุมชนในด้านสมุนไพร มีการจัดทำระบบข้อมูลด้านสมุนไพร สร้างแหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร พัฒนาศักยภาพผู้รู้ด้านสมุนไพร ผู้สืบทอด ผู้สนใจ และเยาวชน พัฒนารูปแบบหรือวิธีการใช้สมุนไพรให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น เน้นหลักการ “เก็บง่าย ใช้ง่าย กินง่าย” เพื่อสร้างแรงจูงใจในการใช้สมุนไพรของคนในชุมชน

7. การศึกษาชุมชนต้นแบบด้านการบริหารจัดการธนาคารข้าว คือบ้านหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีรูปแบบปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จคล้ายกัน คือต้องมีความตระหนักถึงปัญหา “การที่มีข้าวไม่พอกิน การค้ากำไรจากคนภายนอก” หาวิธีจัดการปัญหาชุมชนโดยการปรึกษาหารือ จัดการสร้างกฎระเบียบในการบริหารจัดการใช้วิถีวัฒนธรรม เข้ามาร่วมในการทำงาน การให้ความไว้วางใจ โดยมีแนวคิดร่วมกัน คือ “ทุกคนในชุมชนต้องมีข้าวกิน” โดยมีแผนการพัฒนาดังนี้ การจัดเวทีเพื่อทบทวนและสรุปบทเรียนการบริหารจัดการธนาคารข้าว การรวบรวมพันธุ์ข้าวท้องถิ่น การพัฒนากองทุนธนาคารข้าวสู่ “การจัดสวัสดิการชุมชน” การพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการ และสมาชิกธนาคารข้าว และการให้ความรู้เพื่อพัฒนาพื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มผลผลิตจากการปลูกข้าว

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

นำเสนอผลงานวิจัยในการสัมมนางานวิจัยของมูลนิธิโครงการหลวงและสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ในวันที่ 3 กันยายน 2557 ณ อุทยานหลวงราชพฤกษ์ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ก) การจัดเวที วิเคราะห์ปัญหา

ข) การสำรวจ รวบรวมพืชท้องถิ่น

ค) การทดสอบการปลูกรากข้าวต้นเดียว

ง) การสาธิตการเพาะเห็ดในโรงเรือน

จ) การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่น

ฉ) สมุนไพรท้องถิ่น

ช) ธนาคารข้าวพระราชทานบ้านป่าแม่
อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

ซ) พะตีสอนิ โอดิชา ปราชญ์ชนเผ่า
ป่าเกอญอบ้านหนองเต่า อ.แม่วาง
จ.เชียงใหม่

ภาพแสดงโครงการวิจัยเพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงแม่ฮ่อง